

Csata Zsombor

Munkaerőpiaci egyenlőtlenségek Romániában, etnikai metszetben¹

Kivonat

A tanulmány a munkaerőpiaci helyzet és a jövedelmek etnikai eltéréseit vizsgálja a népszámlálási statisztikák, valamint a Labor Force Survey romániai adatai alapján. Az eredmények azt mutatják, hogy az etnicitás mentén erősödnek a társadalmi egyenlőtlenségek. A romák többsége a társadalom periferiáján, rendkívül kiszolgáltatott helyzetben él. Kisebb hányaduk, aki keresőtevékenységet végez, javarészt a másodlagos munkaerőpiacon dolgozik, ahol csupán rosszul fizetett, alkalmi állást talál magának. Ugyan a lemaradás összehasonlíthatatlanul kisebb mértékű, de a magyarok társadalmi pozíciói is rosszabbak az átlagnál, ez előnytelenebb állásokat és relatív értelemben gyorsan romló jövedelmeket jelent. Az elemzés egy további fontos következtetése, hogy az alkalmazottak körében az etnikai metszetben észlelt jövedelemkülönbségek egy jelentős része már nem magyarázható azzal a strukturális útfüggőséggel, amelyről úgy gondoljuk, hogy a szocialista diktatúra diszkriminatív gyakorlatának örökségeként maradt ránk. A jövedelemeloszlást magyarázó modellünkben ugyanis kontroll alatt tartottuk azokat a tényezőket, amelyek a magyarok hagyományosan rossz pozícióit tükrözik (pl. alacsonyabb képzettség, kevesebb magyar a vezetői pozíciókban stb.).

Kulcsszavak: munkaerőpiaci egyenlőtlenségek, jövedelmi egyenlőtlenségek, etnikai kisebbségek, Románia

Abstract. Ethnic Inequalities in Labour Market Outcomes in Romania

The study is a comparative analysis of labor market performance and income of different ethnic groups in Romania. Both census statistics and Labor Force Survey data show an increasing socio-economic inequality along ethnicity. The majority of Roma live on the periphery of society, under very vulnerable conditions. Most of those who are employed are working in the secondary labor market, taking poorly paid, casual jobs. Although the gap from the average is incomparably smaller, the social positions of Hungarians are also worsening, which means less favorable job positions and lagging incomes. Another important conclusion of the analysis is that a significant part of the widening wage gap along ethnic lines can no longer be explained by the structural path dependency of discriminatory practices under socialist dictatorship. In our model of income distribution, those factors that reflect the traditionally disadvantageous positions of Hungarians (eg. lower qualifications, fewer Hungarians in leading positions, etc.) were held constant.

Keywords: labor market outcomes, income inequalities, ethnic minorities, Romania

¹ A tanulmány megjelenését a Bolyai Kutatói Ösztöndíj támogatta (pályázat száma: BO 00604/17)

I. BEVEZETŐ

Az elmúlt években több olyan elemzés jelent meg, amely arról számol be, hogy Romániában fokozatosan romlanak az etnikai kisebbségek relatív társadalmi pozíciói (Papp Z. 2008, Kiss 2010, Veres 2015). Ez a folyamat nem új keletű (Kiss 2015, Boia 2016), de annak ellenére tart, hogy a rendszerváltást és Románia EU-csatlakozását követően javult a kisebbségek helyzetére vonatkozó jogszabályi környezet, és jelentős lépések történtek az intézményes diszkrimináció megszüntetése érdekében is.

Ebben a tanulmányban további empirikus bizonyítékokat hozunk annak az alátámasztására, hogy Romániában az etnicitás mentén erősödnek a társadalmi egyenlőtlenségek. Áttekintjük és összefoglaljuk a témával kapcsolatos korábbi eredményeket, majd az etnikumok munkaerőpiaci és jövedelmi helyzetének egy összehasonlító elemzését végezzük el a Labor Force Survey kutatás adatai alapján. Külön megvizsgáljuk a jövedelmi helyzet szempontjából a legelőnyösebb és a leghátrányosabb csoportokat, melyeket jellemezni fogunk a fontosabb szociodemográfiai tényezők mentén. Végül a kitekintésben néhány további ellenőrzésre szoruló hipotézist fogalmazunk meg az egyenlőtlenségek magyarázatára.

2. A FOGLALKOZÁSSZERKEZET ÉS A JÖVEDELMEK ETNIKAI ELTÉRÉSEI A KORÁBBI VIZSGÁLATOKBAN

A témában megjelent korábbi elemzések főként a rétegződésszerkezet nemzetiségi eltéréseit vizsgálják, és arra keresik választ, hogy a nemzeti kisebbségek foglalkozásstruktúrája miben tér el az országos átlagtól, illetve a román többség társadalmi szerkezetétől, és ezeket az eltéréseket lehet-e előnyösnek vagy hátrányosnak minősíteni (Veres 2003, 2015). Kiindulópontjuk az, hogy az etnicitás már a modernitás kezdete óta szerepet játszott az erőforrások allokációjában és a társadalmi pozíciók elosztásában, és a különböző etnikumok attól függően voltak előnyös vagy előnytelen pozícióban, hogy Erdély éppen Magyarországhoz vagy Romániához tartozott. Az erdélyi kisebbségeket – közöttük a magyarokat is – legutóbb a kommunista diktatúra idején érte nyílt és intézményesített diszkrimináció. A kisebbségek mobilitási esélyeit ebben az időszakban a leginkább a számukra előnytelen felsőoktatási politika és a többségi vezetők rekrutációja révén korlátozták.

Részen ennek is köszönhető, hogy az egyes etnikumok munkaerőpiaci helyzetét tekintve jelentős különbségek vannak napjainkban is. Először is a romák körében jóval alacsonyabb az aktív aránya az országos átlaghoz képest (2011-ben 24,5% a 45,5%-kal szemben), de néhány százalékponttal a magyarok is lemaradásban vannak (43%). A romák körében csaknem minden negyedik aktív személy munkanélküli, a magyarok munkanélküliségi rátája viszont megegyezik az országoséval (7,3%). Az inaktív csoportját vizsgálva elsősorban a jelentős demográfiai különbségek köszönnek vissza: a magyarok körében az országos átlaghoz képest (41,1%) több a nyugdíjas (47,1%), a románoknál viszont lényegesen kevesebb, alig 7,5%. A munkaerőpiaci pozíciókat tekintve a magyarok felülreprezentáltak mind az alkalmazottak (79,1%), mind pedig a vállalkozók (1,9%) körében, kevesebb közöttük viszont az önálló (8,4%), ami elsősorban az önálló gazdák alacsonyabb arányát tükrözi az országos átlaghoz képest. A romák ezzel szem-

ben az önállók (29,8%), a családi vállalkozásokban dolgozók (21,5%) és az egyéb foglalkoztatottak kategóriáján belül (15,4%) vannak többen. Az elemzésünk szempontjából a foglalkozási főcsoportok etnikumok közötti eltérései a leglényegesebbek, és mivel többször hivatkozni fogunk rájuk, ezeket az adatsorokat mi is közöljük:

1. táblázat. *A foglalkoztatott népesség eloszlása foglalkozási főcsoportok és nemzetiség szerint Romániában (2011)*

	összes	román	magyar	roma	ismeretlen
Vezetők és törvényhozók	2,6	2,4	2,0	0,2	5,6
Szakértők és értelmiségiek	15,2	15,5	12,7	1,4	16,8
Technikusok és mesterek	8,1	8,0	7,4	3,8	11,5
Közigazgatási hivatalnokok	4,1	4,0	4,1	0,7	6,3
Szolgáltatásokban és kereskedelemben dolgozók	13,5	13,3	14,6	8,3	17,3
Mezőgazdaságban és erdészetben dolgozók	23,8	25,5	19,2	35,1	3,1
Szakmunkások	14,2	13,9	21,3	13,5	12,2
Gépkezelők, szerelők	8,1	7,9	9,8	7,9	9,4
Szakképzetlen munkások	10,3	9,6	8,9	29,1	17,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Veres 2015:122

A táblázatban látható, hogy a magyarok alulreprezentáltak a magasabb státusú foglalkozási kategóriákban (vezetők és a törvényhozók, szakértők és értelmiségiek, technikusok és mesterek), az átlaghoz képest lényegesen magasabb arányban vannak jelen a szakmunkások körében, de enyhén felülreprezentáltak a gépkezelők, szerelők, valamint a szolgáltatásban, kereskedelmi dolgozók körében is. Az önállók kapcsán már szóba került, hogy kevesebb magyar dolgozik a mezőgazdaságban, ez az arány azonban növekvőben van. Érdeemes tehát ezeknek az adatoknak a dinamikáját is megfigyelni, amire a három legutóbbi népszámlálás eredményeinek az összehasonlítása ad lehetőséget:

2. táblázat. *A romániai és a magyar foglalkoztatott népesség eloszlása foglalkozási főcsoportok szerint (1992–2011)*

	Románia összesen			Romániai magyar népesség			Magyarok aránya országos szinten		
	1992	2002	2011	1992	2002	2011	1992	2002	2011
Vezetők és törvényhozók	1,7	4,1	2,6	1,4	3,6	2	5,6	5,4	4,5
Szakértők és értelmiségiek	6,2	8,6	15,2	4,7	6,3	12,7	5	4,5	4,8
Technikusok és mesterek	10,8	10,2	8,1	10,3	10,2	7,4	6,3	6,2	5,2
Közigazgatási hivatalnokok	5,0	4,9	4,1	4,9	4,8	4,1	6,6	6,1	5,8

	Románia összesen			Romániai magyar népesség			Magyarok aránya országos szinten		
Szolgáltatásokban és kereskedelemben dolgozók	5,4	9	13,5	6,1	10,3	14,6	7,6	7,1	6,2
Mezőgazdaságban és erdészetben dolgozók	19,5	23,4	23,8	11,8	13,9	19,2	4	3,7	4,6
Szakmunkások	28,6	21,4	14,2	37,5	28,7	21,3	8,7	8,4	8,6
Gépkezelők, szerelők	16,1	10,3	8,1	15,7	12,9	9,8	6,5	7,8	7
Szakképzetlen munkások	6,7	7,8	10,3	7,7	8,9	8,9	7,7	7,1	4,9
Fegyveres szervek foglalkozásai	0,9	0,3	-	0,7	0,6	-	5,1	7,3	-
Összesen	100	100	100	100	100	100			

Forrás: Papp 2008:168, Veres 2015:122

Ebből az derül ki, hogy a vezetői munkakörökben a szocialista diktatúra alatt létrejött hátrányt nemcsak hogy lefaragni nem sikerült, de érdemben csökkenteni sem. Sőt, a vezetők és törvényhozók kategóriájában a románok és a magyarok részvétele közötti különbség 0,3%-ról 0,6%-ra nőtt a két évtized alatt. A szakértők és értelmiségiek csoportja, kevéssel ugyan, de gyorsabban gyarapszik a románok körében, a technikusok és mesterek aránya viszont lassúbb ütemben csökken. Egyedül a közigazgatási hivatalnokoknál van egy kiegyenlítődés, ebben a kategóriában viszont eddig sem voltak látványosak az eltérések.

Az alacsonyabb iskolai végzettséget igénylő foglalkozáskategóriákban az látszik, hogy a magyarok még mindig jelentősen felülreprezentáltak a szakmunkások körében – de arányuk az elmúlt tíz évben intenzívebben csökkent, csakúgy, mint a gépkezelők-szerelőké. Ezek a nem vezetői szakmai foglalkozások voltak azok, ahol a szocialista diktatúra idején a felfelé mobilitásukban korlátozott magyarok jelentős száma „megrekedt”, relatív előnyük viszont mára fokozatosan fogyni látszik. Meglepő növekedést mutat viszont a mezőgazdaságban és az erdészetben dolgozók aránya, ebben az ütemben a magyarok lassan felzárkóznak az átlaghoz. A szektor bővülésének valószínűleg az EU-s csatlakozás után bevezetett területalapú támogatások rendszere adott nagyobb lendületet, aminek a lehívásában a magyar többségű székelyföldi megyék kifejezetten jól teljesítettek. (Ezzel együtt a mezőgazdaság gyakran nem egyéb, mint egy menekülési útvonal a túléléshez azok számára, akik az iparban vagy a szolgáltatásokban nem tudnak elhelyezkedni, és a kivándorlás helyett az otthonmaradás mellett döntenek.)

20 év távlatából összességében az látszik tehát, hogy az erdélyi magyarok foglalkozási pozíciói – fent is, középen is – fokozatosan romlottak a többségiekéhez képest. Mindez annak ellenére, hogy a kisebbségekkel szembeni intézményes diszkrimináció tiltott és – különösen a nemzetközi egyezmények kötelező betartatása miatt – ebben az időszakban számottevően csökkent.

A magyarokénál sokkalta rosszabb helyzetben vannak azonban a romák.² Azt már láttuk, hogy körükben óriási a munkanélküliség, viszont a munkahellyel rendelkezők helyzete is mar-

2 A romák marginális helyzetéről született elemzések összefoglalójáért lásd Toma–Fosztó 2011, Péter 2005

ginális. A roma foglalkoztatottak kétharmada vagy a mezőgazdaságban dolgozik, vagy pedig segédmunkás, és százból kevesebb, mint ketten jutottak el a szakértelmiségi vagy vezetői pozíciókig. A roma népesség rétegződési szerkezete semmiben nem hasonlít a társadalom átlagához, halmozottan hátrányos helyzete a legelnagyoltabb statisztikákból is kiviláglik.

A Romániában élő etnikumokra vonatkozó eddigi rétegződéstanulmányokban a gazdasági, sajátosan pedig a jövedelmi helyzettel lényegesen kevesebbet foglalkoznak a kutatók. Ennek az oka, hogy a foglalkozásszerkezettel és az iskolai végzettséggel szemben a jövedelmet nem rögzítik a népszámláláskor,³ a legfeljebb néhány ezres mintán lekérdezett survey-adatok alapján pedig csak a társadalmi átlagot lehet megragadni, a társadalmi részegységekre bontott (pl. területi vagy megyei szintű) elemzésekre csak korlátozott lehetőség van. Ennek ellenére van néhány fontos alapinformációnk ezzel kapcsolatban, amely kiindulópontként fog szolgálni a soron következő árnyaltabb elemzésünkhöz.

Kiss (2014) egy 2012-ben végzett kérdőíves kutatás alapján vizsgálta a romániai magyarok és a románok közötti jövedelemegyenlőtlenségeket, és arra a következtetésre jutott, hogy az erdélyi magyarok egy főre jutó (nettó) ekvivalens jövedelme csaknem nyolc százalékkal (mintegy 57 lejjel) elmarad az országos átlagtól és 14%-kal az erdélyi románokétól. A jövedelemeltéréseket magyarázó regressziós modelljében a különbségek determinánsai között a kort, a nemet, a családi állapotot, a gyerek meglétét, az iskolai végzettséget, a gazdasági aktivitást, a településméretet, a régiót és az etnikumot vonta be az elemzésbe.⁴ Elemzésünk szempontjából a legfontosabb következtetése az, hogy a románok és a magyarok közötti jövedelemkülönbségek akkor is fennmaradnak, ha az etnikumon kívül a többi tényező hatását kontroll alatt tartjuk. Az etnikai hovatartozás tehát *ceteris paribus* meghatározza a jövedelmek alakulását.

Kiss megfigyeléseinek egy másik fontos következtetése az, hogy bár a magyarok jövedelemátlaga alacsonyabb a románokénál, a szórása kisebb, tehát a magyarok esetében kisebb jövedelemegyenlőtlenséggel számolhatunk. Eredményei azt mutatják, hogy a magyarok alulreprezentáltak a románokhoz képest a legalsó és a legfelső jövedelmi kvintilisben egyaránt. Ezzel rezonál az a megfigyelése is, hogy a magyarok körében alacsonyabb a jövedelmi szegények aránya (még úgy is, hogy az átlagnál kevesebbet keresnek). Mindent összevetve az erdélyi magyaroknál a jövedelmi viszonyok kevésbé polarizáltak, kevesebb a „jövedelmi” gazdag és a szegény, és többen vannak, akik átlagosan keresnek.

Egy hasonló módszertannal készült elemzésében Veres (2014) azt találta, hogy az erdélyi magyarok körében mért egyenlőtlenségek viszont nagyobbak a magyarországiakénál, a jövedelmek, a fogyasztás, az anyagi és lakáshelyzet szerint egyaránt. A jóléti mutatók szórása akkor is nagyobb Erdélyben, ha a magyarországi mintából kivesszük a budapestieket. Elemzéséből az is kiderül, hogy az egyenlőtlenségeket nagyobb részben magyarázza a társadalom alsó szegmensé-

3 A vagyoni helyzetre (lakáshelyzet, kommunális infrastruktúra stb.) van ugyan néhány adat, de ezek önmagukban nem elég kifejezőek a háztartások/egyének gazdasági helyzetének a jellemzéséhez.

4 Ebben a vizsgálatban nem készült külön modell az aktív népességre, ezért a kontrollváltozók közül kimaradt a foglalkozásszerkezet, amely – amint azt az iménti népszámlálási statisztikákban láthattuk – biztosan nem független az etnikai hovatartozástól, és minden kétséget kizáróan meghatározza a jövedelmek szintjét is. Alább, az LFS adatain látni fogjuk azonban, hogy az etnicitás parciális hatása akkor is megmarad, ha számolunk a foglalkozásszerkezetben mutatkozó eltérésekkel.

hez tartozó erdélyi magyarok nagyobb relatív depriváltsága: a munkaerőpiacról kiszorultak, a szakképzetlen munkások, a gazdálkodók és a nyugdíjasok az átlagosnál jobban elmaradnak a magyarországi megfelelőiktől, akár az ekvivalens jövedelem nagyságát, akár az anyagi helyzet-lakáshelyzet mutatókat hasonlítva össze (Veres 2014: 40).

3. A MUNKAERŐPIACI STÁTUSZ, JÖVEDELMI VISZONYOK ÉS AZ ETNICITÁS ÖSSZEFÜGGÉSEI AZ LFS ADATAI ALAPJÁN

A Labor Force Survey adatainak másodelemzése lehetőséget teremt arra, hogy a foglalkoztatottságról és a jövedelmi viszonyokról etnikai metszetben egy árnyaltabb képet adjunk⁵. Az LFS előnye a tartalmi részletesség mellett az, hogy az adatfelvétel folyamatos, ami lehetővé teszi az apróbb – kisebb konjunktúraciklusokhoz köthető – időbeli változások vizsgálatát is. Másik nagy előnye az, hogy kellően nagy mintával dolgoznak, ezért nemcsak a magyarok, hanem a romák helyzetét is megfelelő alaposítással meg lehet vizsgálni. Hátránya az, hogy az adatvédelmi óvatosság miatt nem közlik az alanyok lakóhelyére (megye és település) vonatkozó információkat, ezért területi vonatkozásban nem lehet a kívánt mélységeket lemenni.⁶

Leíró elemzésünkben először a foglalkoztatásra vonatkozó különbségeket mutatjuk be, majd kitérünk a jövedelmi helyzet eltéréseire és a különbségek magyarázatára. A gazdasági aktivitást illetően az LFS-vizsgálat arra kérdez rá, hogy a kérdezést megelőző héten a válaszadó végzett-e valamilyen munkát jövedelem- vagy profitszerzés céljából. Valószínű, hogy ennek a sajátos kérdésfelvetésnek köszönhető az, hogy a korábban ismertetett aktivitási rátákhoz képest itt magasabb arányokat kapunk. 2012-ben a népesség több mint fele jelezte, hogy dolgozott az előző

5 A Labor Force Survey (románul: Ancheta Forței de Muncă în gospodării – AMIGO) keretében Romániában 1996 óta gyűjtenek adatokat a munkaerőpiac kínálatának a méretéről és szerkezetéről. A negyedévente megismételt kérdőíves felvételekben átlagosan 20 000 háztartás 60 000 tagjáról rögzítenek információkat. A kérdés egy 2-(2)-2-es, rotációs rendszerben zajlik, amelynek a lényege az, hogy egy lakás két egymást követő negyedévben vizsgálnak, két következő negyedévben kiveszik a mintából, majd az ezt követő két negyedévben újra visszaveszik. Egy lakás „nyomon követése” tehát 6 hullámon keresztül zajlik. Ez a kutatási designrendszer lehetővé teszi, hogy a munkaerőpiac rövidebb távú változásainak a hatásait panelszerűen is követni lehessen. Ebben az elemzésben mi viszont úgy használjuk az adatokat, mint megismételt keresztmetszeti vizsgálatok eredményeit. Az AMIGO-vizsgálat további részleteiért lásd: http://www.insse.ro/cms/files/Rapoarte%20de%20calitate/Amigo/RO_AMIGO_rap%20calitate_Rom_2011.pdf

6 Hasonlóképpen problematikus az, hogy a kutatás mintavételi egysége a háztartás (pontosabban: a lakóház/lakrész, ahol a háztartás található), tehát a vizsgálat nem az egyénekre, hanem a háztartásokra reprezentatív. Végül a romániai kutatásra sajátosan problematikus, hogy azt a súlyváltozót, amely alapján az egyébként negyedéves rendszerességű vizsgálatokat éves szinten aggregálni lehetne, vagy nem készítették el, vagy csak egyszerűen nem hozták nyilvánosságra. Ezért az évekre összesített adatokat nem tudjuk használni – az említett 2-(2)-2-es rendszer miatt több évben előfordul ugyanis, hogy ugyanazok az alanyok kétszer kerülnek a mintába. Az évekre aggregált minta azért lett volna hasznos, mert lehetővé tette volna, hogy a kisebb etnikumok demográfiai alcsoportjait is kellő statisztikai magabiztossággal jellemezzük. Erre viszont így korlátozottabb lehetőség van: a tanulmányban közölt éves adatokat a negyedéves aggregált mutatók átlagaiból kapjuk.

héten, ez az arány a románoknál 50,9%, a magyaroknál 47,9%, a romáknál 35,6%, a németeknél pedig 35,6% volt (3. táblázat). A nemzetiségek közötti különbséget a magyarok és a németek esetében elsősorban a népesség eltérő korszerkezete (öregebb a populáció, több a nyugdíjas), a romák esetében pedig a munkanélküliek magasabb aránya magyarázza.

Az idősoros adatokat szemlélve (ld. 2. ábra a mellékletben) az látszik, hogy 2001–2002-höz képest, amikor a dolgozók aránya a középső negyedévekben a hatvan százalékot is elérte, hirtelen 55%-ra, majd főként az EU-s csatlakozáshoz és a gazdasági növekedés csúcspontjához köthető 2007-es évet követően az évtized végére fokozatosan ötven százalék közelire csökkent. A longitudinális adatokon az is megjelenik, hogy jelentős a szezonális hatása is: ezekben a negyedévekben általában három-öt százalékkal többen végeztek kereső tevékenységet. A nyári alkalmi munkaszezon hatása a romáknál látszik igen látványosan, esetükben többször előfordult, hogy kétszer annyian dolgoztak ebben az időszakban, mint a telet is magában foglaló negyedik és első negyedévben. Ez a romákat foglalkoztató munkaerőpiac másodlagos jellegére utal, még pontosabban az elérhető kereseti lehetőségek esetlegességére hívja fel a figyelmet. Ezt később is látni fogjuk, amikor az alkalmazás szerződéses formáiról lesz szó. A „kilengések” amplitúdója egyébként azt is jól jelzi, hogy melyik években teljesített jobban a gazdaság: válságban nagyobb, a felzárkózás idején kisebbek a szezonális eltérések.

3. táblázat. *Az előző héten kereső vagy profitszerző munkatevékenységet végzők aránya a népességben belül, nemzetiség szerint (országos minta, éves átlagok)*

	románok	magyarok	romák	németek	más	összesen
2002	58,7%	50,0%	47,0%	35,1%	43,5%	57,7%
2006	50,8%	45,6%	35,5%	36,5%	38,6%	50,0%
2012	50,9%	47,9%	35,6%	26,0%	38,2%	50,4%

Forrás: LFS-adatok

A foglalkoztatottak munkaerőpiaci státusát illetően a népszámlálási statisztikákban megjelenő különbségek köszönnek vissza: a magyarok felülreprezentáltak az alkalmazottak körében, és népességbeli arányukhoz képest kevesebbet számlálnak az önfoglalkoztatók, de különösen a segítő családtagok között. A romáknál éppen fordított a helyzet, és teljesen elüt az országos átlagtól is: nagyon kevés az alkalmazott (csupán minden ötödik roma foglalkoztatott tartozik ide), nagyon sok az önfoglalkoztató és a segítő családtag, ami valószínűleg a szezonális munka jellegével van összefüggésben. Kisebb eltéréseket észlelhetünk a vállalkozók körében is, bár az alacsonyabb esetszám miatt nem tulajdoníthatunk nagyobb jelentőséget nekik⁷. Az viszont egyértelmű, hogy nagyon kevés a roma vállalkozó, és hogy a magyarok közül többen vállalkoztak, bár úgy tűnik, hogy ez csupán az évtized végéig volt igaz.

7 Minél kisebb az esetszám, annál nagyobb a standard hiba, ezzel együtt alacsonyabb a becslések megbízhatósága. Jól látszik ez abban is, hogy a kisebb etnikumok esetében évről évre nagyobbak az eltérések, nagyobb az eredmények szórása. Ez a melléklet ábráiban a negyedéves „kilengéseken” még jobban látszik.

4. táblázat. *A foglalkoztatottak aránya a különböző munkaerőpiaci pozíciókban, nemzetiség szerint (országos minta, éves átlagok)*

	év	románok	magyarok	romák	németek	más	összesen
Vállalkozók, munkaadók	2000	1,3%	1,9%	0,6%	0,0%	7,6%	1,4%
	2006	1,5%	2,1%	1,0%	4,6%	7,8%	1,4%
	2012	1,2%	1,1%	0,0%	1,3%	10,0%	1,4%
Önfoglalkoz- tatók	2000	26,6%	24,4%	49,8%	21,0%	20,8%	26,8%
	2006	25,4%	23,5%	50,8%	17,0%	18,7%	25,6%
	2012	24,0%	22,5%	51,5%	13,1%	18,0%	24,2%
Alkalmazottak	2000	55,2%	64,3%	20,2%	72,4%	63,4%	55,3%
	2006	56,8%	65,0%	21,9%	77,1%	66,0%	56,9%
	2012	58,6%	66,5%	24,7%	81,7%	65,8%	58,6%
Segítő családtagok	2000	16,8%	9,3%	29,4%	6,6%	8,2%	16,5%
	2006	16,5%	9,6%	27,0%	5,9%	8,1%	16,2%
	2012	16,1%	9,0%	23,6%	5,2%	8,1%	15,8%

Forrás: LFS-adatok

A népszámlálási adatokhoz képest szintén nem hoztak újat a foglalkozási főcsoportok szerinti eloszlások sem (5. táblázat): a magyarok alulreprezentáltak a vezetők és a szakértők körében, és ha az idősoros adatokat nézzük, akkor ez a különbség nagyon enyhén, de növekedni látszik. Szintén csökkent a szakmunkások száma, növekedett a gépkezelőké és a szolgáltatásokban dolgozóké, az uniós csatlakozást követően pedig a mezőgazdaságban dolgozóké is. Összességében tehát az LFS adatai alapján is az látszik, hogy a magyarok relatív foglalkozási pozíciói egyre rosszabbak: csökken a vezetők és törvényhozók aránya, az értelmiségieké és a szakértőké pedig lassabban növekszik az országos átlagnál.

A romák helyzete nem sokat változott ebben a 12 éves időszakban: a magasabb státusú foglalkozásokban (a felső négy kategóriában) ugyanúgy elhanyagolható számban vannak jelen, mint korábban, enyhén növekedett viszont a kereskedelmi dolgozók és a gépkezelők aránya. A másodlagos munkaerőpiacon történt egy jelentősebb változás: a mezőgazdaságból úgy tűnik többen a szakképzetlen munka területére mentek át. A mezőgazdaságban az történhetett, hogy a 2000-es évek közepére nagyjából rendeződtek a tulajdonviszonyok, a területalapú támogatásoknak és a gépesítésre szánt finanszírozásoknak köszönhetően koncentráltabb a termelés, a nagyüzemi gazdálkodás kialakulásával pedig egyre kevesebb kisegítő munkára lett szükség. Valószínűsíthető tehát, hogy miközben a magyarok közül többen visszatértek ebbe az immáron jobban fizető és korszerűsített szaktudást igénylő területre, a romák egyre inkább kiszorultak onnan. A szakképzetlen roma munkavállalók aránya azért is növekedhetett, mert az uniós munkaerőpiac megnyílása miatt bővült a kereslet az olcsó munkaerő iránt a különböző nem mezőgazdasági termelési ágazatokban. A romák relatív helyzete ezzel együtt alig változott, az elmúlt 12 évben csupán néhány százalékkal nőtt azoknak az aránya, akik nem a szekunder munkaerőpiachoz tartozó mezőgazdasági, illetve a szakképzetlen munkást igénylő ágazatokban dolgoznak.

5. táblázat. *A foglalkoztatottak aránya a különböző foglalkozáskategóriákban, nemzetiség szerint (országos minta, éves átlagok, százalékban)*

foglalkozási státusz	év	románok	magyarok	romák	németek	más
Vezetők és törvényhozók	2000	2,4	2,6	0,7	1,4	6,9
	2006	2,9	2,6	1,0	6,7	9,8
	2012	2,2	1,4	0,0	12,9	5,5
Szakértők és értelmiségiek	2000	7,0	4,5	0,0	12,4	4,2
	2006	9,5	6,1	1,1	19,0	8,7
	2012	13,9	10,4	0,4	20,6	16,3
Technikusok és mesterek	2000	8,7	8,8	0,3	11,6	9,5
	2006	9,4	8,7	0,3	9,3	7,0
	2012	6,5	7,3	0,1	8,1	9,7
Közigazgatási hivatalnokok	2000	3,8	3,9	0,5	9,4	4,1
	2006	4,3	3,9	0,6	4,2	2,2
	2012	4,2	3,7	0,6	2,6	2,4
Szolgáltatásokban és kereskedelemben dolgozók	2000	7,0	8,8	3,2	4,2	14,1
	2006	9,7	12,2	5,5	5,2	12,6
	2012	13,0	15,3	5,6	10,6	14,3
Mezőgazdaságban és erdőszetben dolgozók	2000	39,8	23,7	64,8	26,8	25,7
	2006	25,4	15,0	43,5	5,8	22,9
	2012	23,4	17,5	43,3	11,3	29,4
Szakmunkások	2000	15,5	25,5	9,0	22,1	18,0
	2006	16,3	24,2	8,5	19,9	14,3
	2012	15,5	20,0	9,5	0,0	9,3
Gépkezelők, szerelők	2000	9,7	10,9	4,5	6,2	10,8
	2006	10,6	14,8	5,3	15,9	7,0
	2012	9,8	15,7	7,2	12,0	2,6
Szakképzetlen munkások	2000	6,2	11,2	17,0	5,8	6,8
	2006	10,8	12,2	34,0	14,0	15,3
	2012	10,5	8,5	33,3	11,0	10,4
Hadseregben dolgozók (2005-től)	2000	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
	2006	1,2	0,3	0,1	0,0	0,1
	2012	1,0	0,0	0,0	11,0	0,0

Forrás: LFS-adatok

A foglalkozási főcsoportok szerinti eloszlásnak megfelelően alakulnak az etnikumok közötti különbségek az ágazati statisztikák szerint is (6. táblázat). A magyarok továbbra is felülreprezentáltak a feldolgozóiparban, a kereskedelmi és egyéb szolgáltatásokban, valamint enyhébb mértékben az oktatásban, az építőiparban és a vendéglátásban is. A romák többsége a mezőgazdaságban dolgozik, minden más területen alacsonyabb a jelenlétük a többi etnikumhoz képest. Ha az idősoros adatokat nézzük, a magyar és a román munkavállalók esetében hasonló trendek

figyelhetőek meg. Körükben a mezőgazdaságban dolgozók száma csökkent a leginkább, csaknem 15%-kal; a felszabadult munkaerő leginkább az építőiparba és a kereskedelembe vonult át, de kevésbé többen dolgoznak az oktatásban és az egészségügyben is. A romák esetében még nagyobb arányban csökkent a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya, 2000-hez képest többen dolgoznak viszont a feldolgozóiparban, az építőiparban és a háztartási tevékenységekben.

6. táblázat. *A foglalkoztatottak aránya a különböző gazdasági ágazatokban, nemzetiség szerint (országos minta, éves átlagok, százalékban)*

ágazat	románok			magyarok			romák		
	2000	2006	2012	2000	2006	2012	2000	2006	2012
Mező- és erdőgazdaság, vadászat és halászat	44,2	31,0	29,1	33,2	20,4	19,4	61,6	56,7	54,1
Bányászat és kitermelőipar	1,5	1,4	0,9	1,1	1,0	0,6	0,3	0,4	0,0
Feldolgozóipar	18,4	20,8	17,6	27,4	32,8	31,0	8,8	11,4	13,7
Energetika, víz- és gázellátás	1,8	2,2	2,1	1,7	2,2	1,5	0,9	0,1	3,4
Építőipar	3,6	5,9	7,5	4,9	6,5	7,9	3,2	6,3	8,0
Kereskedelem és karbantartás	8,2	11,1	12,9	9,8	12,6	14,7	11,1	10,0	12,1
Vendéglátóipar	1,1	1,5	2,0	1,4	2,5	2,2	0,2	0,7	1,7
Szállítás és kommunikáció	4,8	5,4	6,5	4,3	4,1	4,2	1,4	2,4	1,3
Pénzügy	0,9	1,0	1,6	0,8	0,6	0,6	0,0	0,0	0,0
Ingatlaneladás és -bérlet	1,2	3,1	0,2	1,2	1,7	0,0	0,2	1,0	0,0
Szakmai, tudományos és műszaki tevékenységek	n.a.	n.a.	1,9	n.a.	n.a.	1,3	n.a.	n.a.	0,0
Adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység	n.a.	n.a.	1,8	n.a.	n.a.	1,2	n.a.	n.a.	0,3
Közigazgatás	5,3	5,4	5,2	2,9	3,3	2,7	1,3	2,6	0,9
Oktatás	3,8	4,4	4,1	4,9	5,4	5,4	0,4	0,4	0,0
Egészségügy és szociális védelem	3,2	4,1	4,2	3,9	3,7	4,9	0,7	0,5	0,4
Művészet, szórakoztatás, szabadidő	n.a.	n.a.	0,6	n.a.	n.a.	0,5	n.a.	n.a.	0,5
Más szolgáltatások	1,8	2,4	1,3	2,6	2,9	1,6	8,1	5,8	0,0
Háztartási tevékenységek	0,1	0,3	0,6	0,0	0,3	0,3	1,8	1,6	3,5
Területen kívüli tevékenységekkel foglalkozó szervezetek	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,3	0,0

Forrás: LFS-adatok

Az utóbbi időben rengeteg szó esik a munkavállalási formák átalakulásáról, a foglalkoztatottság rugalmasabbá válásáról, ami rövidebb munkavállalói elkötelezettséget, változatosabb karrierpályákat, szélesebb választási lehetőségeket, ugyanakkor nagyobb munkavállalói kockázatok, felelősséget, a munkáltatóval szemben nagyobb kiszolgáltatottságot jelent (Beck 2000,

Kalleberg 2009). Az LFS adatai alapján arra voltunk kíváncsiak, hogy ez az átalakulás mennyire jellemző a romániai munkaerőpiacra. A rugalmasság növekedésének egyik jelét a szakértők abban látják, hogy növekszik a részmunkaidős és csökken a teljes munkaidős foglalkoztatottak száma. Amint azt a 7. táblázatból láthatjuk, ez a tendencia a romániai munkaerőpiacra nem jellemző, éppen ellenkezőleg, a statisztikáink által befogott 12 évben összességében csökkent a részmunkaidős foglalkoztatottak aránya, nemzetiségtől függetlenül. A leglátványosabb csökkenést a roma foglalkoztatottak körében tapasztaljuk, ahol arányuk 48%-ról felére, 24%-ra módosult (a részletes negyedéves változásokat lásd a melléklet 3. ábráján).

7. táblázat. *A foglalkoztatottak aránya a teljes, illetve a részmunkaidős állásokban, nemzetiség szerint (országos minta, éves átlagok, százalékban)*

	teljes munkaidő			részmunkaidő		
	románok	magyarok	romák	románok	magyarok	romák
2000	83,8	88,6	51,2	16,1	11,7	48,0
2006	90,3	92,4	75,7	9,7	7,6	24,3
2012	89,8	93,5	75,4	10,2	6,5	24,6

Forrás: LFS-adatok

Hasonlóképpen a növekvő rugalmasságra utalhat az is, ha a munkavállalók körében megnövekszik az ideiglenes munkavállalók száma az állandó munkahelyen dolgozókéval szemben. Adataink ezt a változást sem támasztják alá, bár etnikumonként a kép differenciáltabb, mint előbb. A románok és magyarok esetében egyre csökkent az ideiglenes munkavállalók száma a vizsgált időszakban, a romák esetében viszont egy enyhe növekedés figyelhető meg. Ezzel együtt az ideiglenes munkavállalás a romák 15%-ára igen, a románokra és a magyarokra viszont szinte egyáltalán nem jellemző.

8. táblázat. *Az alkalmazottak aránya a munkahely állandósága szerint, nemzetiségek szerinti bontásban (országos minta, éves átlagok, százalékban)*

	állandó munkahely			ideiglenes munkahely		
	románok	magyarok	romák	románok	magyarok	romák
2000	97,3	96,8	89,5	2,7	3,2	10,5
2006	98,2	99,1	89,9	1,8	0,9	10,1
2012	98,4	99,5	84,8	1,6	0,5	15,2

Forrás: LFS-adatok

A nagyobb egzisztenciális kiszolgáltatottság fokmérője a munka világában az is, ha az emberek egyre többet kénytelenek dolgozni. A vizsgálatban azt is megnézték, hogy a foglalkoztatottak hány órát dolgoztak a kérdezést megelőző héten. Az eredmények azt mutatják, hogy a vizsgált időszakban számottevő változások nem történtek, és nem kiugróak a nemzetiségek közötti különbségek sem. Egy átlagos munkahét 37–40 órát tartott, a magyarok az átlaghoz képest marginálisan többet, a romák pedig kevesebb órát töltöttek kereső munkával. Utóbbi

valószínűleg azzal magyarázható, hogy közülük többen végeznek alkalmi vagy szezonális keresőtevékenységet, különösen a mezőgazdaságban, ami nem követi a munka megszokott 5x8 órás heti rendjét. A mezőgazdasági tevékenység visszaszorulásával magyarázható az is, hogy a vizsgált időszakban csökkent a munkaidő szórása, ami azt jelenti, hogy a jövedelemszerzésre töltött időt illetően egyre kisebbek az eltérések. Ezek fényében az is érthető, hogy a romák esetében a legnagyobb a kilengés egyik negyedévtől a másikig a ledolgozott munkaórákat illetően (lásd a 4. ábrát a mellékletben).

9. táblázat. *Ledolgozott munkaórák száma, nemzetiségek szerinti bontásban (országos minta, éves átlagok és szórás)*

	átlag			szórás		
	2000	2006	2012	2000	2006	2012
románok	37,9	39,1	38,5	10,76	9,51	8,91
magyarok	39,5	39,4	39,8	10,77	9,96	9,49
romák	37,0	37,3	35,5	12,29	9,08	9,58
németek	38,0	41,2	39,2	11,54	6,63	5,19
más	39,0	40,9	41,0	10,69	9,12	8,67
összesen	38,0	39,1	38,5	10,80	9,53	8,97

Forrás: LFS-adatok

A megélhetés biztonsága szempontjából szintén jelzésértékű az, hogyha az emberek egynél több munkahelyen dolgoznak, vagy a főtevékenységük mellett más jövedelemszerző tevékenységet is végeznek. Arra a kérdésre tehát, hogy volt-e a válaszadónak a kérdezést megelőző héten (a főmunkáján kívül) másik, jövedelmet biztosító munkája, a foglalkoztatottak 2,4%-a válaszolt igennel (10. táblázat). A 2000-es év adataihoz viszonyítva ez jelentős relatív csökkenést jelent, abszolút számokban viszont – mivel kevés ember érintett – nem annyira számottevő (százból két olyan ember van, aki lemondott arról, hogy tíz év után többletmunkát vállaljon, vagy időközben már kivonult a munkaerőpiacról). Abban a megfogalmazásban, ahogyan az LFS rákérdez, ide elviekben bekerülhetnek a nem nyilvántartott, informális keresőtevékenységek is, amelyek a szürke- vagy a feketegazdaságban zajlanak. Az alacsony arányok miatt azonban kevésbé valószínű, hogy a válaszadók erről is beszámoltak.

10. táblázat. *A főmunkahely mellett ledolgozott munkaórák száma, nemzetiségek szerinti bontásban (országos minta, éves átlagok)*

	románok	magyarok	romák
2000	4,7	4,6	0,9
2006	2,9	1,6	0,9
2012	2,4	2,3	1,1

Forrás: LFS-adatok

A fentiek alapján látható tehát, hogy az a posztfordista – második menedzseri forradalomként is emlegetett – munkaerőpiaci átalakulás, amelyről a fejlett gazdaságokra vonatkozóan a gazdaságszociológiai szakirodalom beszámol, Romániában 2012-ig nem történt meg.⁸ Ennek nyilvánvalóan a jelenlegi globális munkamegosztáshoz van köze, ahol az EU perifériáján levő államoknak kisebb lehetőségük van bekapcsolódni a kreatív, nagyobb hozzáadott értéket termelő, többnyire szolgáltatói iparágakba, ehelyett kihelyezett termelői tevékenységek kedvelt telephelyévé vált. Erre a folyamatra ráerősít az is, hogy az ország EU-s csatlakozásával megnövekedett a képzett munkaerő migrációja, és kevesebb olyan szakértő marad itthon, aki ezekben az iparágakban önálló egzisztenciát és további munkahelyeket tud teremteni. A társadalom szélein elhelyezkedő rétegeknek tehát kevés választásuk marad. Akik az itthon maradás mellett döntenek, választhatnak az alacsonyabb szakképzettséget igénylő foglalkozásokba való betago-lódás és a szubzisztens mezőgazdaságban való túlélési küzdelem között, amely – a területi alapú szubvencióknak köszönhetően – átmenetileg levegőhöz jutott, ám fennmaradása teljes mértékben ezeknek a támogatásoknak a függvénye.

Mindezek mellett a foglalkoztatottsági adatainkból kimaradtak azok a marginális rétegek, akik számára a rosszul fizetett, juttatásokkal nem járó, ideiglenes munkavállalás sem mindig elérhető. Keresőtevékenység hiányában ezek a társadalom legkiszolgáltatottabb rétegei.

Etnikai metszetben adataink megerősítették és árnyalták azokat a korábbi megfigyeléseket, miszerint szakadéknyi különbség van a romák és többi etnikum között a foglalkoztatási helyzetet illetően. A roma kisebbségéhez távolról sem hasonlítható, de egyre jobban kitapintható hátrányban vannak az átlaghoz képest a magyarok is. A következőkben azt nézzük meg alaposabban, hogy ez a hátrány mennyiben jelent jövedelmi hátrányt is.

3.1. Jövedelemkülönbségek az etnikumok között

Ebben az alfejezetben tehát azt vizsgáljuk meg, hogy léteznek-e különbségek a különböző etnikumhoz tartozó személyek jövedelmei között, és hogy ez milyen tényezőkre vezethető vissza. A rendelkezésünkre álló LFS-adatbázisban csak a 2008–2012 közötti időszakra vonatkozóan vannak keresetre vonatkozó adataink. Ráadásul a pontos, összegben megadott jövedelmet az anonimizálás részeként titkosították, ezért az elemzéshez csupán a jövedelmi decilisek szerinti besorolást tudjuk felhasználni. Tovább szűkíti a felhasználás körét az is, hogy ezt a besorolást csupán az alkalmazottakra tették közzé, az önfoglalkoztatókra, vállalkozókra vagy segítő családtagokra nincsenek információink.

8 Itt fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az elmúlt négy-öt évben jelentős változások történtek a munkaerőpiac szabályozásában, amelyek a foglalkoztatottakat éppen a rugalmas munkavállalás irányába terelték. Ezek közül a legjelentősebb a munkatörvénykönyv 2011-ben bekövetkezett módosítása Emil Boc miniszterelnöksége alatt, aminek a hatásai még nem jelenhetnek meg az adatainkban.

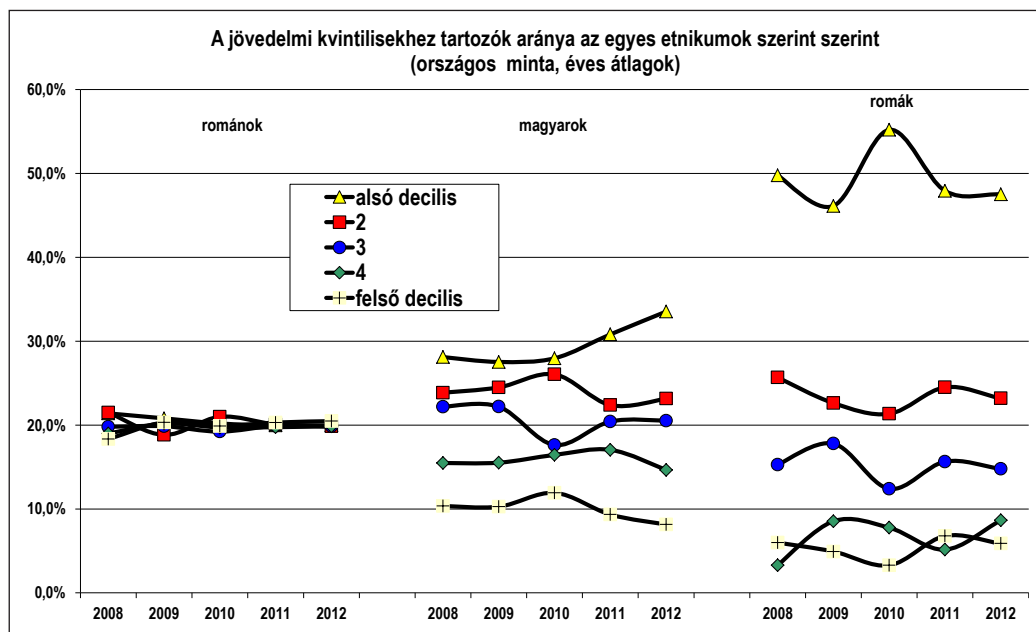
11. táblázat. A jövedelmi kvintilisekhez tartozók aránya az egyes etnikumok szerint szerint (országos minta, éves átlagok)

	2008			2009			2010			2011			2012		
kvintilisek	RO	M	RM	RO	M	RM	RO	M	RM	RO	M	RM	RO	M	RM
1	21,4	28,1	49,8	20,8	27,5	46,1	20,2	28,0	55,2	20,0	30,8	47,9	20,0	33,5	47,5
2	21,5	23,9	25,7	18,8	24,5	22,6	21,0	26,0	21,3	20,1	22,4	24,5	19,9	23,1	23,2
3	19,8	22,2	15,3	19,9	22,2	17,8	19,2	17,6	12,4	19,9	20,4	15,6	19,9	20,5	14,8
4	19,0	15,5	3,3	20,2	15,5	8,5	19,7	16,4	7,8	19,8	17,1	5,2	19,9	14,7	8,6
5	18,3	10,4	6,0	20,3	10,3	4,9	19,9	11,9	3,3	20,3	9,3	6,8	20,5	8,2	5,9

Forrás: LFS-adatok

Jelmagyarázat: RO – románok, M – magyarok, RM – romák

A kvintilisekben összevont éves adatok azt mutatják (11. táblázat), hogy a foglalkoztatás szerkezeti eltérései az egyes etnikumok között jelentős nyomot hagynak a keresetekben is. A kisebbségek jövedelmi mutatói rosszabbak az átlagnál. A legjobban kereső húsz százalékhoz a magyarok alig több mint nyolc százaléka tartozik, miközben a legszerényebb jövedelemmel rendelkező ötödben közel 34%-os a részvételük. Ahogy haladunk a felsőbb jövedelemkategóriák felé, úgy csökken a magyarok aránya. A romák esetében ez halmozottan igaz: a legszegényebb húsz százalékhoz tartozik a cigány alkalmazottak majdnem fele, miközben a legjobban keresők között mindössze hat százalékukat találjuk. A referenciacsoportnak akár a románokat is tekintetjük, hiszen ők vannak elsöprő többségben, ezzel „saját képükre” formálják az átlagot.

1. ábra

Bár öt év nem elegendő idő ahhoz, hogy hosszú távú trendeket vázoljunk fel, a magyar kisebbségre vonatkozó adatok elég konzekvens irányt mutatnak (1. ábra). Egyértelműen csökkenni látszik azoknak az aránya, akik relatíve magasabb jövedelemmel rendelkeznek, de még határozottabb növekedést mutat azoké, akik a legrosszabbul keresnek: az alsó kvintilisbe tartozók aránya a vizsgált időszakban évente kb. egy százalékkal nőtt. A románok és a magyarok között tehát növekszenek a jövedelemegyenlőtlenségek. A romák esetében hullámzó tendenciákat láthatunk, ezt azonban nagyobb eséllyel magyarázhatja az alacsonyabb mintabeli arányuk (és ezzel együtt a nagyobb standard hiba); esetükben nem beszélhetünk lényegesebb relatív elmozdulásról.

3.2. A felső és az alsó jövedelmi kvintilisbe való tartozás meghatározói Erdélyben

A jövedelmi helyzetet meghatározó tényezők modelljét a 2012-es év erdélyi adatain végezzük el, amely 20 159 román és 3699 magyar esetet tartalmaz.⁹ A függő változónk sorban a felső és az alsó kvintilisbe való tartozás lesz, független változóként pedig – a korábbi vizsgálatok és a lehetőségeink szerint – a következő mutatókat vonjuk be: etnikum, nem, életkor, családi állapot, iskolai végzettség, foglalkozás, gazdasági ágazat, ledolgozott munkaórák száma a kérdést megelőző héten, a régiség, településméret és a régió.

Az egyszerű leíró statisztikai elemzés (keresztátlák) azt mutatja, hogy a legszerényebb jövedelemkategóriába való tartozás a fenti változókkal – egyetlen kivétellel – mind összefüggést mutat. A meglepő kivételt az életkor jelenti, úgy tűnik, hogy a legalsó kvintilisben a különböző korúak hasonló arányban vannak jelen.¹⁰ A logisztikus regresszió lefuttatása nyomán további két változóról derült ki, hogy a parciális hatásaik nem szignifikánsak. Feltehetően egy más változóval való kapcsolatuk miatt a családi állapotot (nőtlen, házas és elvált vagy özvegy) és az ágazatot (mezőgazdaság, ipar, szolgáltatás) is ki kellett hagynunk az elemzésből.

Az eredmények azt mutatják, hogy a legalacsonyabb jövedelemkategóriába való tartozást leginkább a nem, a végzettség, a foglalkozás és az etnikai hovatartozás befolyásolja, de szignifikáns nyomot hagy a ledolgozott munkaórák száma, valamint a régiség is (12. táblázat).

9 A 2012-es évre a négy negyedéves adatbázist összeragasztottuk. Erre azért volt lehetőség, mert kivételesen ebben az évben mindegyik negyedévben új mintát vettek, tehát ugyanaz a személy nem fordult elő többször is az éves adatbázisban. Mivel a mintába csupán 188 roma került, rájuk vonatkozóan ezt az elemzést nem végezzük el. Jelenlétük a romániai mintában sem számottevő (255 személy), ezért döntöttünk ebben az alfejezetben az erdélyi adatok elemzése mellett.

10 Ez javarészt annak köszönhető, hogy a szórás kevesebb mint 10 év, mert csak az alkalmazottak vannak a mintánkban, melyeknek döntő többsége (közel kilencven százaléka) 30 és 60, közel hatvan százaléka pedig 40 és 60 év közötti.

12. táblázat. Az alsó jövedelmi kvintilisbe való tartozás meghatározói (erdélyi minta, 2012)

		alsó kvintilisbe tartozók (%)		logisztikus regresszió	
		románok	magyarok	Sign	Exp B.
etnikum	román	18,5			
	magyar		32,4	0,000	1,650
nem	férfi	10,3	21,9		
	nő	23,8	28,6	0,000	2,646
iskolai végzettség	alap	33,7	48,0		,000
	közép	12,6	22,8	0,000	0,456
	felső	6,0	7,7	0,000	0,311
foglalkozás	vezetők és törvényhozók	9,2	4,0		,000
	szakértők és értelmiségiek	5,4	9,0	0,061	0,627
	technikusok és mesterek	8,5	12,7	0,262	0,746
	közigazgatási hivatalnokok	9,3	22,2	0,577	0,853
	szolgáltatásokban és kereskedelemben dolgozók	24,3	42,2	0,001	2,277
	mezőgazdaságban és erdészetben dolgozók	18,2	52,4	0,182	1,611
	szakmunkások	10,9	18,8	0,826	1,056
	gépkezelők, szerelők	9,4	19,6	0,570	0,866
	szakképzetlen munkások	35,6	48,6	0,000	3,002
urbanizáció foka	sűrűn lakott terület	8,2	5,8		,000
	közepesen lakott terület	15,8	21,2	0,000	2,114
	gyéren lakott terület	16,0	32,0	0,000	2,094
régió	Északnyugat	13,7	19,0		,000
	Központ	13,2	24,9	0,799	1,019
	Nyugat	11,3	10,0	0,000	0,710
ledolgozott munka- órák	40 óra vagy annál kevesebb	12,7	22,3		
	40 óránál több	11,9	28,4	0,081	0,850
szolgálati idő	0–4 év	16,7	28,2		,000
	5–7 év	12,6	20,7	0,012	0,812
	8–13 év	10,8	20,6	0,000	0,733
	14–47 év	10,1	21,6	0,000	0,731

R-négyzet (Negelerke): 0,176

Forrás: LFS-adatok

Nemek szerint az derül ki, hogy a nőknek a férfiakhoz képest több mint 2,6-szoros az esélyük arra, hogy a legrosszabb jövedelemkategóriába kerüljenek.¹¹ A végzettség hasonló mértékű esélykülönbségeket okoz: alapfokúakhoz képest az egyetemet vagy főiskolát végzetteknek harmadannyi, a középiskolát végzetteknek pedig kevesebb mint feleannyi az esélye arra, hogy kerestetik az alsó kvintilisbe tartozzon. A foglalkozáskategóriákat tekintve a szakképzetlen munkások (3,002), a szolgáltatásban és a kereskedelemben dolgozók (2,277), valamint a mezőgazdaságban és erdészetben dolgozók (1,611) vannak a legrosszabb jövedelmi helyzetben. Meglepő módon a referenciakategóriához (vezetők és törvényhozók) tartozó személyek közül is meglehetősen sokan sorolódtak a jövedelmük alapján az alsó kvintilisbe, különösen a románoknál. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy a vezetők és törvényhozók kategóriájába kerültek a kis-települések vezető pozícióban levő személyei is (például tanácsosok, kisebb iskolák igazgatói), akiknek a fizetése relatíve alacsony. A jövedelmek szempontjából egyértelmű hátrányban vannak a közepes és alacsonyabb urbanizáltságú településeken élők, esélyük több mint kétszeres az alsó kvintilisbe való kerülésre. Eltéréseket tapasztalunk régióként is, a fejlettebb nyugati régióban magasabbak a fizetések. Amint az várható is volt, a szolgálati idő szintén meghatározza a jövedelmi státust: minél több időt töltött valaki a munkahelyén, annál kisebb az esélye, hogy a legalacsonyabb fizetéskategóriába tartozzon.

Ami a jövedelemkülönbségek etnikai vonatkozásait illeti, egyértelműen igazolódott, hogy a magyaroknak a románokhoz képest lényegesen nagyobb, 1,65-szörös az esélyük arra, hogy azok közé kerüljenek, akik a legrosszabbul keresnek. A regresszióelemzés azt támasztja alá tehát, hogy minden egyéb tényezőtől függetlenül az etnikai hovatartozás meghatározza a jövedelmek mértékét: ugyanabban a régióban, hasonló méretű településen, ugyanazzal a végzettséggel és régiséggel, ugyanabban a pozícióban a magyaroknak nagyobb esélyük van arra, hogy a jövedelmük a legalacsonyabbak közé tartozzon.

Hasonló logikával azt is megnéztük, hogy néz ki a másik oldal: kik tartoznak azok közé, akik a legtöbbet keresnek? A várakozásainknak megfelelően az eredmények szinte tükörképei az előzőnek. Nemek szerint a nők vannak hátrányosabb helyzetben, a férfiaknak több mint kétszeres az esélye a felső jövedelemkategóriába való kerülésre. Jelentősen növeli az esélyeket az is, ha valakinek magasabb az iskolai végzettsége, magasabb státusú foglalkozáskategóriában dolgozik (vezető, magas rangú szakértő), és nagyobb városban él. Kisebb mértékben, de szintén számít a családi állapot (itt a házások vannak jobb helyzetben), a munkahelyen eltöltött évek száma (8–13 év szolgálati idő), valamint a régió (a központi régióban élők vannak hátrányban). Igen jelentős az etnicitás szerepe is: egy magyar nemzetiségűnek egy románhoz képest pontosan másfélszer kisebb esélye van arra, hogy a jövedelme a legmagasabbak közé tartozzon. Hangsúlyozzuk, hogy ez parciális, önálló hatás, tehát akkor érvényes, ha minden említett tényező hatását kontroll alatt tartjuk.

¹¹ Az erdélyi munkaerőpiacon érvényesülő nemi egyenlőtlenségek részletes elemzéséhez lásd: Geambașu 2011.

13. táblázat. A felső jövedelmi kvintilisbe való tartozás meghatározói (erdélyi minta, 2012)

		felső kvintilisbe tartozók (%)		logisztikus regresszió	
		románok	magyarok	Sign	Exp B.
etnikum	román	16,9			
	magyar		8,9	0,000	0,671
nem	férfi	22,8	12,6		
	nő	12,8	6,7	0,000	0,414
korcsoport	19–29 év	20,7	11,8		0,020
	30–54 év	21,9	10,3	0,316	1,074
	55 év és fölött	19,5	15,5	0,139	0,878
családi állapot	egyedülálló	16,6	8,0		0,001
	házas	23,3	12,5	0,000	1,422
	özvegy vagy elvált	15,0	10,2	0,009	1,368
iskolai végzettség	alap	5,1	4,1		0,000
	közép	14,7	8,6	0,000	2,146
	felső	48,2	35,6	0,000	5,880
foglalkozás	vezetők és törvényhozók	52,1	52,0		0,000
	szakértők és értelmiségiek	48,2	32,3	0,063	0,765
	technikusok és mesterek	27,1	18,3	0,000	0,547
	közigazgatási hivatalnokok	11,6	14,3	0,000	0,252
	szolgáltatásokban és kereskedelem- ben dolgozók	8,4	7,0	0,000	0,218
	mezőgazdaságban és erdészetben dolgozók	11,7	0,0	0,001	0,214
	szakmunkások	12,0	5,8	0,000	0,198
	gépkézeltők, szereltők	20,0	9,8	0,000	0,427
	szakképzetlen munkások	2,1	3,6	0,000	0,055
gazdasági ágazat	primer	20,5	11,8		0,000
	ipar	20,9	8,5	0,765	0,946
	szolgáltatások	21,3	16,2	0,076	0,716
urbanizáció foka	sűrűn lakott terület	23,4	20,9		0,000
	közepesen lakott terület	25,4	11,1	0,069	1,124
	gyéren lakott terület	11,3	8,8	0,000	0,588
régió	Északnyugat	22,7	13,0		0,000
	Központ	17,6	10,7	0,000	0,697
	Nyugat	22,6	21,7	0,259	1,081
ledolgozott munkaórák	40 óra vagy annál kevesebb	21,6	12,0		0,000
	40 óránál több	17,8	9,9	0,404	1,077
szolgálati idő	0–4 év	16,4	8,4	0,481	1,061
	5–7 év	18,9	11,9	0,190	1,111
	8–13 év	20,5	10,8	0,000	1,779
	14–47 év	29,0	15,9	0,481	1,061
R-négyzet (Negelerke): 0,264					

4. KITEKINTÉS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

Ebben a tanulmányban a társadalmi réteghelyzet és a jövedelmek etnikai eltéréseit vizsgáltuk a népszámlálási statisztikák, valamint a Labor Force Survey erdélyi adatai alapján. Azt láthattuk, hogy a románok, a magyarok és a romák között mind a munkaerőpiaci, mind pedig a jövedelmi helyzet tekintetében jelentős különbségek vannak. A romák többsége a társadalom periferiáján, rendkívül kiszolgáltatott helyzetben él. Kisebb hányaduk, aki keresőtevékenységet végez, javarészt a másodlagos munkaerőpiacon dolgozik, ahol csupán rosszul fizetett, alkalmi állást talál magának. Az idősoros adatokat tekintve azt látjuk, hogy relatív helyzetük változatlan, és jelentős javulásra nem lehet számítani a közeljövőben sem.

Ugyan a lemaradás összehasonlíthatatlanul kisebb mértékű, de a magyarok társadalmi pozíciói is rosszabbak az átlagnál. Ez előnytelenebb állásokat, de rosszabb jövedelmeket is jelent. Adataink megerősítették a korábbi vizsgálatok eredményeit, miszerint az erdélyi magyarok alul-reprezentáltak a magasabb státusú pozíciókban: a vezetői munkakörökben, a szakértelmiségi állásokban és a technikusok és mesterek körében is. Ennek megfelelően az alkalmazottak jövedelme is elmarad az átlagtól: az alsó jövedelmi kvintilisben a magyarok 34%-át, a felsőben viszont csupán 8,2%-át találjuk. Talán ennél is lényegesebb azonban, hogy a rendszerváltás után – a nyílt, intézményes diszkrimináció csökkenése ellenére – a magyarok társadalmi pozíciói nemhogy javultak volna, hanem tovább romlottak. Ez nemcsak a magasabb státuszú állások dinamikájában látszik, hanem lejjebb is: a magyar szakmunkások egy része például az EU-s csatlakozást követően a mezőgazdaságban keres megélhetést. Ez a folyamatos pozícióvesztés tükröződik a jövedelmek alakulásában is. Öt év leforgása alatt öt százalékkal csökkent azoknak a magyar alkalmazottnak az aránya, akiknek a keresete a felső egyötödbe tartozott.

A jövedelmekre vonatkozó eredmények látszólag ellentmondanak azoknak a korábbi megállapításoknak, miszerint a magyarok körében ugyan kevesebb a gazdag, de kevesebb a szegény ember is, általában pedig alacsonyabbak a társadalmi egyenlőtlenségek (Kiss 2014). Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a hivatkozott kutatások a teljes népesség jövedelmi helyzetét vizsgálták, az általunk összesített adatok viszont a foglalkoztatottak közül is csak azokra vonatkoztak, akik alkalmazottként dolgoztak egy nem saját tulajdonú vállalkozásban/intézményben. Kimaradtak tehát az inaktívak (köztük a legnagyobb számban a nyugdíjasok), a vállalkozók, az önállók és a segítő családtagok. A látszólagos ellentmondásra tehát az a magyarázat, hogy ezekben a kategóriákban a magyarok feltehetőleg nagyobb juttatásokban részesülnek, illetve jobban keresnek az átlaghoz képest, ezzel pedig összességében ellensúlyozzák azt, hogy a magyar alkalmazottnak relatíve alacsonyabb a jövedelme. A nyugdíjasokra vonatkozó feltételezés azért plauzibilis, mert annak idején a magyarok közül többen dolgoztak jobban fizetett gyári szakmunkásként és kevesebben a termelőszövetkezetekben, ennek megfelelően több nyugdíjat is kapnak. Azt is tudjuk, hogy a románok körében lényegesen több az önálló és a segítő családtag, akiknek a jó része viszont a szubszisztens mezőgazdaságban dolgozik (Csata 2012), tehát az ő kereseteik is lefelé húzzák az átlagot. Korábbi, a vállalkozói aktivitással kapcsolatos elemzésekben az látszik (Csata et al. 2011), hogy a magyar kis- és középvállalkozók valóban többet keresnek az átlagnál, ami az átlagolásnál újfent ellensúlyozza az alkalmazottak esetében mutatkozó jövedelemhátrányt.

Az mindenesetre az erdélyi magyarok szempontjából a jövőre nézve nem túl ígéretes, hogy miközben egyre kevesebb lesz a tehetősebb magyar nyugdíjas, a magyar szakmunkások egy jelen-

tős része a rosszabb jövedelmekkel kecsegtető mezőgazdaságba kerül. Mindkét folyamat azt a forgatókönyvet valószínűsíti, hogy a magyarok relatív jövedelmi helyzete tovább fog romlani.

A tanulmány egy további igen lényeges következtetése, hogy az alkalmazottak körében az etnikai metszetben észlelt jövedelemkülönbségek egy jelentős része már nem magyarázható az-
zal a strukturális útfüggőséggel, amiről úgy gondoljuk, hogy a szocializmus örökségeként ma-
radt ránk. A jövedelemeloszlást magyarázó modellünkben ugyanis kontroll alatt tartottuk azo-
kat a tényezőket, amelyek a magyarok hagyományosan rossz pozícióit tükrözik (pl. alacsonyabb
képzettség, kevesebb vezetői pozíció stb.). Ugyanabban a végzettség, foglalkozás, régiség stb.
szerinti kategóriában is lényegesen több magyart találunk az alacsony jövedelműek, és lényege-
sen kevesebbet a legjobban keresők között. Erre kétféle lehetséges magyarázatunk van, amelyek
valószínűleg kiegészítik egymást.

Egyrészt valószínűnek tartjuk azt, hogy bár a nyílt, törvényileg is szentesített diszkrimináció
megszűnt a magyarokkal szemben, annak egy „szokásrendbe” ágyazott, informálisan intézmé-
nyesült változata a mai napig működik. Amint azt egy korábbi tanulmányban kifejtettük (Csa-
ta 2016), ennek egy része feltehetőleg a sokak által legitimnek tartott, ún. „nyelvi hátrányban”
ölt testet. A hivatkozott vizsgálatból kiderül, hogy azok a magyarok, akik rosszul vagy egyálta-
lán nem beszélik a román nyelvet, szignifikánsan kevesebbet keresnek azokhoz képest, akiknek
nincsenek gondjaik a román nyelv használatával. Azt feltételezzük tehát, hogy a nem feltétlenül
szándékolt és tervezett, de indirekt módon mégis érvényesülő esélyhátrány részben a nyelvi
aszimmetrián keresztül valósul meg, és ezen keresztül kap társadalmi legitimitást nemcsak a
románok, hanem a többségi nyelvi hegemoniát elfogadó magyar lakosság részéről is. Ez az ér-
velés azonban csupán egy nagyon valószínű feltételezés marad mindaddig, amíg a román nyelvi
kompetenciákat nem tudjuk egy modellben szerepeltetni mindazokkal a tényezőkkel, amelyek-
nek a hatásait ebben a tanulmányban vizsgáltuk.

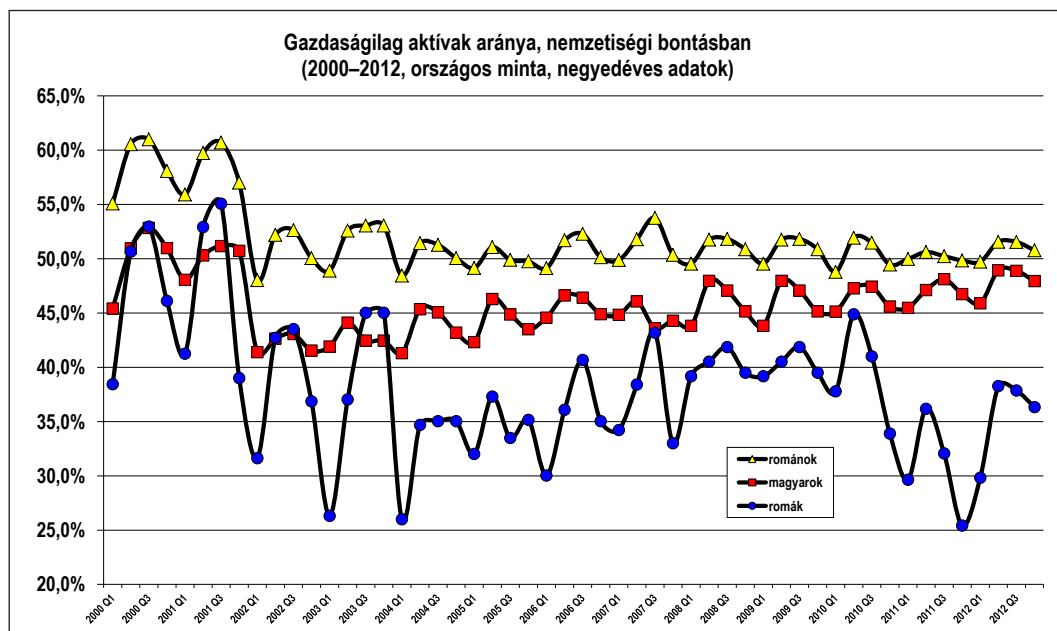
Az endogenitás veszélye azonban nem csak a nyelvtudás kapcsán áll fenn, valószínűleg nem
ez az egyetlen tényező, amely úgy ékelődik az etnikai hovatartozás és a jövedelmi helyzet közé,
hogy mindkettővel összefüggést mutat, ezáltal pedig torzítja az esélyhányadosokat, veszélyt je-
lent a modellünk és az érvelésünk megbízhatóságára. Egy másik ilyen változó a területiség fakto-
ra, még pontosabban az egyes kisebb régiók/települések produktív erőforrásainak és infrastruk-
túrájának az eltérései. Az LFS-vizsgálat adatai alapján sajnos még a megyei szintre sem tudtunk
lemenni az elemzéssel, tehát nem tudhatjuk például, hogy az említett jövedelemegyenlőtlenség-
ből mennyit magyaráz az, hogy a magyarok által sűrűbben lakott megyék gazdasági adottságai
elmaradnak az átlagtól. Ennek az igen népszerű magyarázatnak az alapja az, hogy például a szé-
kelyföldi magyarok nagy része a nagyvárosi agglomerációktól és ezáltal a nagyobb hozzáadott
értéket termelő technológiaintenzív beruházásoktól távol, egy lényegesen tőkeszegényebb vidé-
ken kell, hogy megtalálja a megélhetését. Erre ráerősít a geostratégiaiilag nem túl előnyös pozíció
és a fejletlen infrastruktúra is, az autópályák, gyorsforgalmi utak hiánya, amely logisztikai szem-
pontból jelent komparatív hátrányt. A kérdés annyiban kapcsolódik a diszkriminációs narratí-
vához, hogy ezeknek a költséges beruházásoknak a finanszírozása Bukarestben dől el, és elmara-
adásuk hosszú időre korlátok közé szorítja a helyi gazdaságok fejlődési lehetőségeit.

A fentiek értelmében a kérdéssel kapcsolatos, soron következő kutatásoknak a feladata tehát
az, hogy egyrészt 1. a nyelvi aszimmetria, másrészt 2. a lokális erőforrások szerepét kvantifikálja
az etnikumok között létező jövedelmi egyenlőtlenségek magyarázatában, és további munícióval
szolgáljon a felvetett két rejtett diszkriminációs hipotézis ellenőrzéséhez.

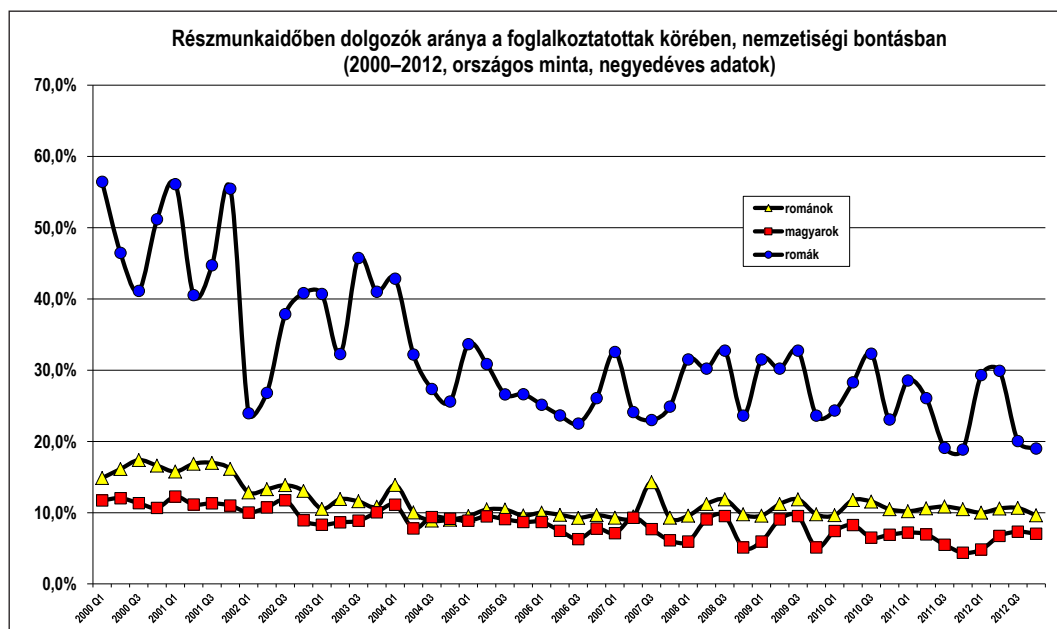
SZAKIRODALOM
REFERENCES

1. Boia, L. (2016). *Románia elrománosodása*. Kolozsvár, Koinónia Kiadó.
2. Beck, U. (2000). *Brave New World of Work*. Malden, Mass.: Blackwell.
3. Csata Zs. (szerk.) (2011). *Vállalkozók – elvárások, lehetőségek és nehézségek*. Kutatásjelentés. Kolozsvár: Etnikumközi Viszonyok Kutatóközpontja.
4. Csata Zs. (2012). The Social Determinants of Entrepreneurial Activity in Rural Transylvania, *Studia Sociologia*, 57 (1).
5. Csata, Z. (2016). Reflections on the Economic Aspects of Multilingualism in Transylvania. *BELVEDERE MERIDIONALE*, 28 (2).
6. Geambașu, R. (2011). Women's Work: Female Labour Practices and their Normative Context among Ethnic Hungarians from Transylvania. *Romanian Journal of Population Studies*, 5(1).
7. Kalleberg, A. L. (2009). Precarious work, insecure workers: Employment relations in transition. *American Sociological Review*, 74(1), 1-22.
8. Kiss T. (2010). Támpontok az erdélyi etnikai rétegződési rendszer vizsgálatához II., *Pro Minoritate*, 2.
9. Kiss, T. (2014). Etnikai rétegződési rendszer Erdélyben és Romániában. A magyarok társadalmi pozíciói 1. *REGIO* 22 (2).
10. Kiss T. (2015). Increasing Marginality, Ethnic Parallelism and Asymmetric Accommodation. Social and Political Processes Concerning the Hungarian Community of Transylvania. *Minority Studies*, 1.: 33-69
11. Papp Z. A. (2008). Átmenetben: a romániai magyarok társadalmi pozícióinak alakulása 1992–2002 között. *REGIO* 19 (4).
12. Péter L. (2005). „Romák, szegények, senkik vagyunk”. Elemzési kísérlet egy szegény roma közösség etnikai identitásepítő stratégiáiról. *Erdélyi Társadalom*, 3 (1)
13. Toma, S. & Fosztó, L. (2011). Spectrum: cercetări sociale despre romi. Editura ISPMN.
14. Veres V. (2003). A társadalmi struktúra etnikai sajátosságai a posztoszocialista Erdélyben. *Erdélyi Társadalom* 2003/1.
15. Veres V. (2014). Társadalmi rétegződés és anyagi-jövedelmi különbségek Magyarországon és az erdélyi magyarság körében. *Szociológiai Szemle* 24/2.
16. Veres V. (2015). Népességszerkezet és nemzetiség. Az erdélyi magyarok demográfiai képe a 2002. és 2011. évi népszámlálások tükrében. Kolozsvári Egyetemi Kiadó.

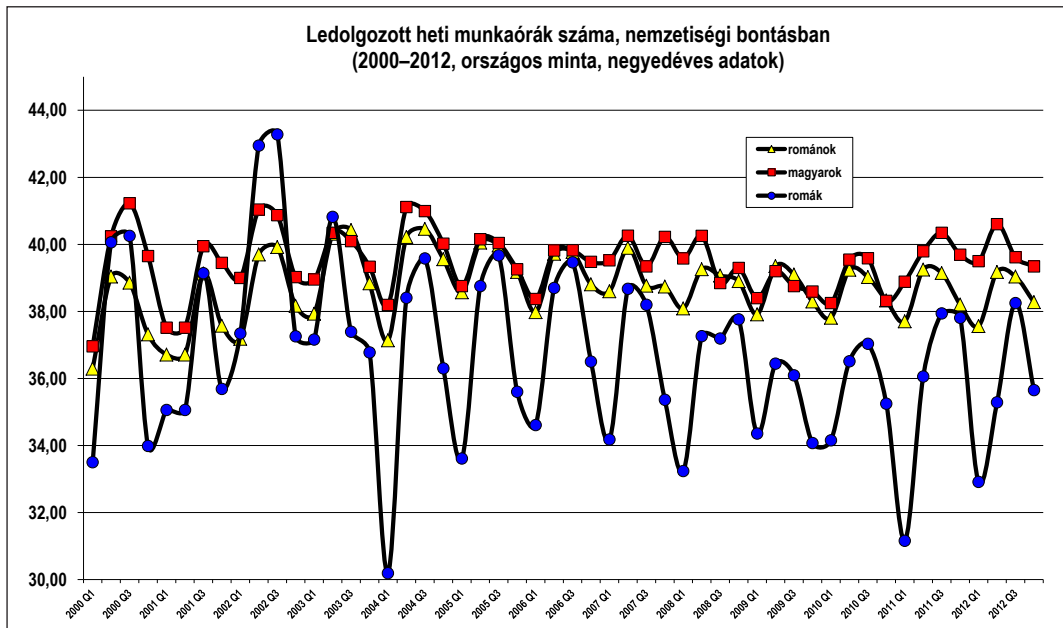
MELLÉKLETEK

2. ábra

3. ábra

4. ábra